

Tartu Ülikool
Usuteaduskond

Pärt Presmann

**Etnotsentrism Sumeri religioonis
ja ühiskonnas – teksti analüüs**

Bakalaureusetöö

Juhendaja

Peeter Espak, PhD, võrdleva usundiloo vanemeteadur

Tartu 2016

Sisukord

1. Sissejuhatus	4
1.1 Teema selgitus.....	4
1.2 Töö eesmärk ja uurimisküsimused.....	4
1.3 Uurimismetoodika.....	5
1.4 Olulisemad allikad.....	5
1.5 Töö struktuur.....	7
2. Veidi üldisest	
 ajaloost.....	8
3. Etnotsentrismi ilmingud	
 kirjanduses.....	10
3.1 Kuningas Utu-hegal, gutilased ja võimu legitiimsus.....	10
3.2 „Akkadi needmine“: ebardite amokk ja kuningriigi häving.....	14
3.3 „Enmerkar ja Aratta isand“: Kuidas Paabeli torni tipus elas „õige“ jumal.....	16
4. Kokkuvõte.....	18
5. Kirjandusloend.....	20
6. Summary.....	21
7. Lisa.....	22

1. Sissejuhatus

1.1 Teema

Valisin bakalaureusetöö teema lähtudes sellest, et olen läbi oma bakalaureuseõpingute stabiilselt suure huviga tegelenud iidse Lähis-Ida religiooni, mütoloogia ja kultuuri uurimisega. Samuti olen õppinud erinevatel loengukursustel sumeri, babüloonia ja ka vähesel määral ugariti keelt, mis võimaldavad mul töö jaoks vajalike originaalallikatega vahetult tutvuda ning ma ei pea algallikaid analüüsima sekundaarartiklite ja teistesse keeltesse tehtud tõlgete põhjal. Lähis-Ida muistseid ühiskondi ja religioone tundma õppides tekitas neist kõige enam huvi eelkõige Sumeri ühiskond ja religioon, mida võime lugeda tänaseks teadaolevate allikate põhjal üheks maailma esimeseks tsivilisatsiooniks. Huvi antud teema vastu tuleneb osalt ka sellest, et täpselt samamoodi nagu tänapäeval, toimus rahvuste või rahvaste vahelisi kultuurilisel ja religioosel alusel seisvaid konflikte ka iidses Mesopotaamia

1.2 Töö eesmärk ja uurimisküsimused

Bakalaureusetöös analüüsitakse tänapäeval pisut teiste vaatenurkade all tuntud problemaatikaid iidse Lähis-Ida kontekstis.

Uurimisküsimusteks on: kuidas ja mil moel „minu“ jumalad on legitiimsemad kui „sinu“ jumalad; milliseid põhjendusi toob üks rahvas või kultuur enda paremuse või isegi ülimuslikkuse tõestuseks, ning mil moel omakorda tehti maha või alavääristati „teisi“. Töö eesmärk on uurida sumerite ja tema ümberkaudsete rahvaste läbisaamist ja lõimumist või siis selle puudumist peaaesjalikult just religioosest aspektist: kas ja kuidas üks rahvas teise üle domineerima hakkas (kui välja jätta konkreetne sõjaline enda tahte peale surumine).

1.3 Uurimismetoodika

Et esitatud küsimustele vastust saada ning mõista, milliste tulemustega kultuuride ja religioonide segunemine sumerite ja tema naabrite vahel aset leidis ning ühtlasi tõestada religioosselt (ja seeläbi ka juriidiliselt) legitimeeritud etnotsentrismi olemasolu juba muistses Sumeris, olen ma võrdlemiseks ja analüüsimiseks võtnud mitmeid muistseid kirjalikke tekste ja originaalallikaid. Valdav osa teemakohastest analüüsitavatest tekstidest (eeposed, kuninglikud raidkirjad, hümnid, jne) pärinevad peamiselt Uus-Sumeri ajastust Ur III dünastia valitsemisajast, kuid leidub loomulikult ka varasemaid.

1.4 Olulisemad allikad

Üks varajasemaid kirjalikke tekste, kus võib otsesõnaliselt täheldada võõra rahva alandamist nii tema vaimsete, religioossete kui kehaliste aspektide põhjal, on ajaloolis-mütoloogiline „Akkadi needmine“. Selles tekstis on metsikut rändhõimu gutilasi, kes olid Sumeri aladele sisse tunginud, võrreldud nii oma mõttemaailma kui välimuse tõttu ahvidega ning arutletakse selle rahva inimlike tunnete puudumise üle.

Originaalteksti väljaanne: Cooper, Jerrold S. The Curse of Agade. The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 1983.

Samuti analüüsitakse töös Sumeri Uruki riigi kuningas Utu-hegali (ca 2120-2112 eKr) sõjamonumendilt pärinevat raidkirja, kus ta nimetab gutilasi rahvaks, kes on jumalate vastu tõstnud oma käe, kes on kuritegeliku loomusega ning kelle väljaajamiseks Mesopotaamiast andis otsese käsu peajumal Enlil.

Originaalteksti väljaanne: Frayne, Douglas R. Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, Vol. 2. University of Toronto Press, 1993.

Olulisel kohal on ka Uus-Sumeri kuningas Šulgi hümnid, kus on rahvuse ja keelelise identiteedi teemale suurt tähelepanu juhitud. Võib väita, et Sumeri kontekstis oli rahvuse määratlemisel oluliseks ja võib-olla kõige olulisemaks teguriks keel. Keel võis tähendada

kultuuri kui ka rahvust/rahvast. Nagu Peeter Espak on välja toonud: „Ühes Sumeri Uri III riigi kuninga Šulgi (u 2094–2047 eKr) ülistushümnis kiitleb valitseja oma rahvusvahelise suhtlusvõimekusega (Šulgi C: 121–126): „Ma oskan martu keelt sama hästi, kui tean sumeri keelt! Kui mäerahvas mägedes kõnnib ja nad tervitavad mind, vastan neile martu keeles! Ma oskan elami keelt sama hästi, kui tean sumeri keelt! Kui nad tervitavad mind, vastan neile elami keeles!“¹. Siit võime näha, et rahvad (ja ka nende jumalad) võisid ühel hetkel olla põlastatud kui kõige hullemad kurjategijad ja väärastunud loomad; samas rahu ajal, kui varasemalt vaenlane olnud rahvas oli alistunud ja allus Sumeri keskvõimule, võidi neid aga pidada meeldivateks liitlasteks.

Hümni Šulgi C originaaltekst: Castellino, G. *Two Šulgi Hymns (B, C)*. *Studi semitici* 42. Rome 1972.

Üheks olulisemaks Sumeri tekstiks, kus on juttu eri rahvastest ja nende allutamisest Sumeri keskvalitsusele, on kahtlemata eepos „Enmerkar ja Aratta isand“. Selles tekstis leidub lõik sellest, kuidas maagilise loitsu abil üritatakse panna omavahel võitlevaid ja tülisolevaid rahvaid ja nende valitsejaid kõiki ühes ainsas (st sumeri keeles) ülistama Sumeri peajumalust Enlili. Tekstilõigu lõpus muudab jumal Enki kõikide Sumeri rivaalide keeled üheks, et Sumeri peajumala ülistamine ühes ja õiges keeles saaks võimalikuks. Samuti on tegu Paabeli torni loo otsese prototüübiga, kus on aga ära vahetatud sündmuste käik – nimelt Iisraeli jumal hoopis segab ära inimeste keeled.

Originaalteksti väljaanne: Mittermayer, Catherine. *Enmerkara und der Herr von Arata. Einungleicher Wettstreit*. *Orbis Biblicus et Orientalis* 239. Academic Press Fribourg – Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 2009.

¹ **Espak**, Peeter „Teadus, rahvus ja müüt“, *Postimees* 2013/17.02
Castellino. G. *Two Šulgi Hymns (B, C)*. *Studi semitici* 42. Rome 1972

1.5 Töö struktuur

Töö on jaotatud kahte ossa. Esimene käsitleb lühidalt (sissejuhatuse jätkuna) Mesopotaamia üldist ajalugu ja geopoliitilist arengut teise aastatuhande teise pooleni eKr. Teine osa käsitleb kolme teksti, kus on kirjeldatud etnolingvistilist või mõnda muud tüüpi diskrimineerimist või teise rahva madaldamist. Töö lõpeb kokkuvõtivate järeldustega.

2. Üldisest ajaloost

Enne, kui minna teema juurde ja uurida väljavõtteid selle rahva säilinud kirjutistest, peaks veidi rääkima ka Sumeri ja Mesopotaamia üldisest ajaloost: kes nad olid ja kust nad tulid ja mis kandiga üldse tegemist on?

Mesopotaamia on ala Lähis-Idas, jõgede Tigriise ja Eufrati vahel, sealt ka nimi². Kuigi inimtegevus oli seal juba kümnendal aastatuhandel³ eKr. siis tsivilisatsiooni plahvatuslikust kasvust ja antud töös käsitletava kultuuri sünnist ja arengust saab rääkida pigem alates neljandast aastatuhandest eKr⁴. Samal ajal asendus Mesopotaamias keraamika tüüp. Eelnevad ilustatud kausid asendusid robustsete, plasside kaussidega, mis iseloomustab antud nõude tootmise hüppelist kasvu, tänu rahvaarvu suurenemisele⁵. Peamine areng toimus Uruki perioodil Mesopotaamia lõunaosas, Uruki linnas, mille järgi on ka periood nimetatud. Urukit võib lugeda ka maailma ajaloo esimeseks linnas. Seda eelkõige oma suuruse tõttu.⁶ Uruki perioodi lõpus, ~3100 eKr hakkas Babüloonia mõju Lähis-Idas taganema ja teatavad oskused, nagu kirjakunst, kadusid mujalt kui Lõuna-Mesopotaamiast⁷. Samas Lõunas endas

² Μεσοποταμία – maa jõgede vahel, kr.k.

³ Tõenäoliselt rännati sisse Põhjast, mägedest.

⁴ **Mieroop**, Mark Van De. *A History of the Ancient Near East ca. 3000-323 BC. Second Edition*. Blackwell Publishing, 2004, lk. 16.

⁵ **Mieroop**, lk. 19.

⁶ **Mieroop**, lk. 23.

⁷ **Mieroop**, lk. 41.

kirjalike allikate hulk kasvas ja poliitiline elu kees. Seda kõike tänu kasvavate linnriikide rivaalitsemisele.

Järgneval 550 aastal Babüloonia mõju levib taas üle Mesopotaamia ja seda perioodi võib nimetada Varajaseks Dünastiate ajastuks (2900-2350 eKr). Ajastu lõpu poole, ca. 700 aastat pärast selle algust, tuleb esile selline teos nagu „Sumeri kuningate nimistu“, mis annab kirjeldust sellest, kuidas kuningavõim taevast alla langeb ja väljavalitud kuningaile osaks saab⁸.

Sellele järgneb Akkadi kuningate valitsusjärg⁹ ja selles töös käsitletavate sündmuste kirjapanemise/ juhtumise aeg.

⁸ Mieroop, lk. 43.

⁹ Mieroop, lk. 63.

3. Etnotsentrismi ilmingud kirjanduses

3.1 Kuningas Utu-hegal, gutilased ja võimu legitiimsus

Nii kuningas Utu-hegali valitsusperioodi vältel ca. 2120-2112 eKr kui ka enne teda¹⁰ oli Sumeris tõsisemaid probleeme gutilastega – sõjakate rändhõimudega, kes pärinesid kuskilt Zagrose mägi-aladelt¹¹.

Utu-hegali nimi väärneb mainimist just seetõttu, et nimelt tema seitsmeaastase valitsusperioodi jooksul toimus Uruki kuningriigi tohutu kasv ja areng¹² võrreldes eelnevate¹³

¹⁰ **Espak**, Peeter „Sumeri vabastaja kuningas Utu-hegal, jumaliku õigluse taastaja“. . Tuna – ajalookultuuri ajakiri 2013, lk. 7-15.

Gutilaste pealetung sai „Akkadi needmise“ järgi alguse karistusena Akkadi kuningas Narām-Su’eniile jumal Enili poolt. Alates Šarkališarri nõrgenevast võimust ca 2193 eKr võib lugeda olukorda Mesopotaamias halvenevaks ja võim hakkab liikuma gutilaste kätte. Vt. lk. 7-8.

¹¹ **Espak**, Peeter „Sumeri vabastaja kuningas Utu-hegal, jumaliku õigluse taastaja“.. Tuna – ajalookultuuri ajakiri lk. 7-15. Lk. 8

Uruki IV dünastia ajal (eelnes Utu-hegalile) domineeris suuresti Mesopotaamia aladel gutilaste võõrvõim. Zagrose mäestik asub Iraani lääneosas.

¹² **Frayne**, Douglas R. *Sargonic and Gutian Periods (2334-2113 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, Vol. 2.* University of Toronto Press, 1993, lk. 280-296

Märkida võib veel säärast pisiasja, et tema esimesena, pärast pikka pausi (viimati Naram-Sin), lisas enesele tiitli „Nelja ilmakaare valitseja (lugal-an-ub-da-limmu₅-ba-ke₄)“. Tõlkes küll „nurga“, kuid sisuliselt tähendab see kogu ümbritsevat ala ehk kõiki ilmakaari.

¹³ St gutilaste ajal valitsenud.

Sumeri kuningate valitsusperioodidega ja seda peaausjalikult tänu Utu-hegali ülimalt võidukale sõjakäigule gutilaste kuninga Tirigani vastu, nagu on mainitud ka sõjamonumendilt pärineval raidkirjal¹⁴.

Tekstidest tuleb välja, et kuningas Utu-hegal sai käsu Sumeri vabastamiseks peajumal Enlililt. Kuningas mitte lihtsalt ei vabastanud, vaid taastas niiõelda õigusjärgse, jumalast ja seadusest tuleneva omanikustaatuse neile aladele, kuna võõras rahvas, gutilased, ei olnud võimu vääriline, ei omanud legitiimset võimu ja õigust sellele maalapile Mesopotaamias¹⁵.

Antud raidkirjas on pikalt kirjeldatud, kuidas gutilased rüüstasid Sumerit ja muutsid selle niisutuskanalid ja viljakandvad põllud ahermaaks¹⁶.

Raidkirja sisu jutustava¹⁷ kokkuvõtteks on järgnevalt: jumal Enlil määras kuningas Utu-hegali tooma tagasi gutilaste poolt varastatud õigusjärgse võimu Sumerisse, Sumeri kuninga alla¹⁸. Siis Utu-hegal kurdab sõjajumalanna Inannale, kuidas gutilased on hävitanud niisutuskanaleid ja teid ja viinud lahku mehe ja naise ning vanema ja lapse¹⁹. Seepeale jumal Enlil täitis Utu-hegali, Inanna väljavalitu, jõuga, ning kahekesi määrasid talle võitluskaaslased ja saatsid ta teele (gutilaste kuninga Tirigani vastu)²⁰.

Pärast kuuepäevast rännakut ja palveid jumalate suunas, pärast gutilaste kuninga Tirigani saadikute vangistamist²¹ jõudis ta lõpuks koos oma armeega gutilaste lähedusse ja seadis neile

¹⁴ **Frayne**, Douglas R. *Sargonic and Gutian Periods (2334-2113 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, Vol. 2.* University of Toronto Press, 1993, lk. 283-293; ETCSL 2.1.6.

¹⁵ Nagu ka ülal mainitud, oli gutilaste „eksistentsi“ põhjus Enlili needuse täideviiv osa, mitte midagi muud.

¹⁶ **Frayne**, lk. 285, read 33-45.

¹⁷ Ja kohati mittelineaarsena originaaltekstiga võrreldes.

¹⁸ **Frayne**, lk. 285, read 15-25.

¹⁹ **Frayne**, lk. 285, read 9-12 lause teise poole kohta.

²⁰ **Frayne**, lk. 285-286, read 46-64.

²¹ **Frayne**, lk. 286, read 77-82.

Taaskordne näide selle kohta, et Utu-hegal ei pea gutilaste valitsust legitiimseks, sest ka varasemalt on

üles lõksu²².

Gutilaste kuningas Tirigan sai küll põgenema ja lootis Dabrumi linna jõudes seal varju leida, kuid sealsed elanikud, mõistes nüüd, et Utu-hegal on õigusjärgne kuningas, kelle Enlil on neile määranud, vangistasid Tirigani ja andsid ta üle Utu-hegalile, kes oli sinna saabunud. Tirigan aheldatakse koos oma naise ja lastega²³ ja nende silmad seotakse kinni ning Utu-hegal asetab oma jala jumal Utu (ehk päikese) ees võidukalt Tirigani kaelale²⁴.

Seeläbi on gutilaste vaenulik võim Sumerist minema pühitud ja seaduslik kuningavõim tema õigusjärgses kohas taastatud.

Antud teksti puhul ei kirjeldata mitte lihtsalt vabadussõjas, vaid just nimelt õigusjärgse jumaliku ja legitiimsuse võimu taastamist. Vastav õigusjärgsus tuleneb sumeri rahva etnilisest õigusest, toonases mõtteviisis sellest, kellele jumalad olid määranud kuningavõimu.

Seega Utu-hegal mitte ainult ei vabasta oma kodumaad võõrvõimu ikkest, vaid ta saab justkui universaalse korra (nimetame seda kasvõi kosmiliste seaduste järgimiseks)²⁵, täideviijaks. Ta võtab võimu ära nende käest, kelle käes see ei tohi ega saa olla. Gutilased ei

kirjeldatud saadikute saatmist vastasleeri juurde. Nii on näiteks „Gilgameš ja Akka“ lugulaulus, kuid viimases ei toimu saadikute vangistamist, mis tõenäoliselt oli ka sõjapidamisreeglitega vastuolus.

²² **Frayne**, lk. 286, read 98-100.

„Selles kohas, gutilaste vastu ta seadis lõksu, juhtis armee nende vastu“. Selle all on tõenäoliselt mõeldud ootamatut rünnakut või varitsust, mitte lõksu *per se*, mis ei lasknud gutilaste armeel end lahinguvalmis seada ja seeläbi andis kiire võidu Utu-hegalile.

²³ **Frayne**, lk. 287, read 115-118.

Kes tõenäoliselt seal linnas ootasid või isegi elasid, sest varem pole neid mainitud. Teine võimalus on, et kogu jätkuva vereliini ja perekonna kaasamine antud olukorda suurendab Tirigani hävingu mastaapsust ja tema väärte tegude tagajärgi, ning võimu vahetudes on läbi inimkonna ajaloo olnud „kombeks“ hukata ka vastase lähisugulased.

²⁴ **Frayne**, lk. 287, read 119-123.

Tõenäoliselt on siin silmas peetud Tirigani (ja tema vereliini) hukkamist.

²⁵ **Espak**, Peeter. „Su'en-šamuh'i kiri jumal Enkile: Monoteistlikke algeid sumeri religioonis“. Eesti Akadeemilise Orientaalselti aastaraamat 2.(2007), lk. 70.

Me – olema v., essents, jumalikult sätestatud idee/ põhjus, mis mingi asi olema peaks.

olnud võimu väärilised, neil ei olnud jumalate poolt lubatud seda võimu hoida ja nad olekski seda tohtinud teha just seetõttu, et nad ei olnud sumerlased²⁶. Siinkohal saaks sisse tuua ka paralleele Vana Testamendi juutide väljavalituse ideega. Vaadeldud tekst väljendab sumerite totaalset rahvuslikku üleolekut, käsitledes gutilasi lausa metslastena.

²⁶ Kuna riikluses toimis kuningavõimu suksessioon ehk põlvnevuse järjepidevus.

3.2 „Akkadi needmine“:

ebardite amokk ja kuningriigi häving

Sargoni²⁷ lapselaps ja Akkadi kuningriigi valitseja Naramsin²⁸ sai oma häbitu käitumise tõttu²⁹ „Akkadi needmise“ teksti kohaseltkaela needuse. Seda nimelt gutilaste näol, keda iseloomustatakse vägagi värvikalt ja võiks lausa öelda, et rassistlikult³⁰.

Gutilasi kirjeldatakse kui rahvast, kes ei tunne häbi, on inimeste instinktidega, kuid koera aru ja ahvi välimusega³¹. Nii mahukat „inimsuse puudumist“ ei kasutata hilisemas sumeri kirjanduses enam kunagi teiste rahvaste³² kohta. Gutilaste säärast käsitlemist leidub ka teistes

²⁷ **Cooper**, Jerrold. S. *The Curse of Agade*. The John Hopkins University Press, Baltimore – London, 1983; ETCSL 2.1.5.

Valitses 2340-2284 eKr. „Akkadi needmise“ müütiline jutustus algab sellega, et pärast seda kui jumal Enlil on võitnud Kiši ja Uruki linnad, liigub võim Akkadi linna, kuningas Sargoni kätte, ning jumalanna Inanna seab sinna üles oma varjupaiga (hakates linna „kaitsejumalaks“, patrooniks) ja täidab linna rikkuste ja rõõmuga.

²⁸ Valitses 2254-2218 eKr.

Gutilaste tulekule eelneb veidi segane lõik, read 55-92, kus suurema põhjendusega lahkub Inanna Akkadist, tema eeskujul ka teised jumalad (nende positiivne „aura“) ja jumal Enlil saadab Naramsinile unes nägemuse Akkadi hävingust ja allakäigust, millele järgneb seitse aastat vaikimist ja depressiooni, read 92-93, pärast mida ta püüab Enlili ennustusele vastu seista ja selles näidatut mitte juhtuda lasta, read 94-99.

²⁹ Ekuri vallutamine ja hävitamine, mis kulmineerub selge mõistuse, dim₃-ma, lahkumisega Akkadist. Read 100-148.

³⁰ **Cooper**, Jerrold. S. *The Curse of Agade*. The John Hopkins University Press, Baltimore – London, 1983.

Kuigi peab tõdema, lähtudes Cooperi kirjutatust, et rassism kui selline peaaegu et täielikult puudub Sumeri kirjanduses. „Mesopotaamia allikad, kõigist perioodidest, on üllatavalt vabad rassistlikust ideoloogiast. Tahtes sellega öelda, et erinevaid etnolingvistikulisi grupe on harva iseloomustatud grupiiseloomulikult vähemtähtsate, madalamate või hävitamise või orjuse väärilistena, seda nii Mesopotaamia enese kui ka ümbritsevate piirkondade rahvaid tähele pannes.“ – lk number puudu.

³¹ **Cooper**, lk. 56, read 154-156.

³² **Cooper**, lk. 31.

Kui ehk Amoriidid välja arvata. Nende kohta ei kasutata niivõrd loomade visuaalseid ja vaimseid omadusi, vaid heidetakse ette võimetust ja ignorantsi tsiviliseeritud olemise vastu.

allikates, seega oli nende ebainimlikkuse rõhutamine kui mitte universaalne suhtumine, siis vähemalt levinud arvamus väga mitmetes Sumeri linnriikides³³.

Kuigi „Akkadi needmise“ järgi ei ole gutilased otseselt seotud Akkadi hävinguga³⁴, siis kirjeldatakse küll seda, kuidas nad külvavad hävingut ümberkaudsetel maadel ja kuidas Mesopotaamia nende tõttu alla käib³⁵.

³³ Tõenäoliselt aitab sellele kaasa nende metsikus ja vägivaldsus, millega nad oma valitsusperioodil/ kohal viibimisega Mesopotaamia alasid täitsid.

³⁴ **Cooper**, lk. 60-62, read 210-280.

Vihase Enlili lohutamiseks tulevad teised jumalad kokku ja lohutavad teda, lubades Akkadit needa, mida nad ka teevad. Järgneb pikk nimekiri hädast ja viletsusest, mis Akkadile ja selles linnas resideeruvatele inimestele, loomadele ja varandusele osaks saab. Isegi maa ja vesi seal ja selle ümber saavad neetud ja nende head omadused asendatakse halbade omadustega. Alates sellest, et vend ei tunne seal venda ära, kuniks selleni, et kulda ostetakse hõbeda hinnaga ja puuhalud lähevad metsa tagasi. Akkadi edul on sellega ots peal ja tänatakse Inannat.

Kusjuures märkimisväärne on veel see, et linn hävitati niiõrd totaalselt, et saaks lausa välja lugeda teatavat Akkadi vastasust kirjutaja emotsiooni tasandil. See lükatakse Cooperi teoses (lk. 9-10) küll ümber, vähemalt etno-lingvistilises võtmes. Kuigi Akkadi kui linna (ja selle valitseja Naramsini) vastane „rassism“ võib eksisteerida. See tuleneb Naramsini üleastumisest Enlili poolt sätestatud „saatusest“, seega religioonist tulenev karistus ja „hoolivast kogukonnast“ ja selle hüvedest välja arvamine, mitte sünnipärane kaasnevus (mida saame täheldada näiteks gutilaste puhul).

³⁵ **Cooper**, lk 58, read 158-195.

Jumal Enlil saadab Ekuri hävitamise eest karistuseks Gubini mägedest alla gutilased nagu linnuparve, kes kogu maa oma käte haardesse võtavad. Sellest hetkest alates kaob ümbritsevatelt väljadelt (maadelt) igasugune turvatunne: metsikud koerad söövad inimesi, kullerid ja saadikud ei liigu enam teedel ja üleüldine nälg ja kaos valdab maad. Enlil seepeale vähendab oma koguduste ja pühakodade arvu ja paastub.

3.3 „Enmerkar ja Aratta isand“: ehk kuidas Paabeli torni tipus elas „õige“ jumal

Kuigi sumeritel ei eksisteeri otsest rassilist diskrimineerimist, on neil domineerivaks religioossne üleolek teiste rahvaste suhtes. Sumeri panteon on kõrgemal kui teiste ümberkaudsete rahvaste panteon. Seeläbi on ka tolleaegne Sumeri peajumal Enlil kõigi (maailma) rahvaste peajumal.

Seda väidet aitab kinnitada ka „Enmerkar ja Aratta isand³⁶“, mis kõneleb tugevalt lihtsustatult loo kahe valitseja võistlusest. Kuid antud tekstis on ka huvitav lõik³⁷, mis räägib

³⁶ **Mittermayer**, Catherine. *Enmerkara und der Herr von Arata. Ein ungleicher Wettstreit*. Orbis Biblicus et Orientalis 239. Academic Press Fribourg – Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 2009; ETCSL 1.8.2.3.

³⁷ 135 nam-šub ^dnu-dim₂-mud-da-ke₄ e-ne-ra dug₄-mu-na-ab

ud-ba muš nu-ĝal₂-am₃ ĝiri₂ nu-ĝal₂-am₃

kir₄ nu-ĝal₂-am₃ ur-maḥ nu-ĝal₂-am₃

ur-gir₁₅ ur-bar-ra nu-ĝal₂-am₃

ni₂ teĝ₃-ĝe₂₆ su zi-zi-i nu-ĝal₂-am₃

140 lu₂-u₁₈-lu gaba-šu-ĝar nu-tuku

ud-ba kur šubur^{ki} ḥa-ma-zi^{ki}

eme ḥa-mun ki-en-gi kur gal me nam-nun-na-ka

ki-uri kur me-te-ĝal₂-la

kur mar-tu u₂-sal-la nu₂-a

145 an ki niĝin₂-na uĝ₃ saĝ sig₁₀-ga

^den-lil₂-ra eme l-am₃ ḥe₂-en-na-da-ab-dug₄

ud-ba a-da en a-da nun a-da lugal-la

^den-ki a-da en a-da nun a-da lugal-la

a-da en-e a-da nun-e a-da lugal-la

150 ^den-ki en ḥe₂-ĝal₂-la en dug₄-ga zid-da

en ĝeštug₂-ga igi-ĝal₂ kalam-ma-ke₄

mas-su diĝir-re-e-ne-ke₄

ĝeštug₂-ge pad₃-da en eridug^{ki}-ga-ke₄

meile Vanast Testamendist tuttava Paabeli torni³⁸ loo, kuid vastupidise ülesehitusega. Nimelt on tekstis algseks olukorraks keeleline mitmekesisus ja tulemuseks ühtne keel³⁹, milles jumal Enlili poole palvetada⁴⁰. Ühtse keele abil ühtlustuvad ümberkaudsed maad taas Sumeri sarnasteks. Selle sarnaseks, mis on kõige ülene⁴¹ ja tähtsam.

ka-ba eme i₃-kur₂ en-na mi-ni-in-ĝar-ra

155 eme nam-lu₂-ulu₃ 1 i₃-me-[a]

³⁸ Vt. 1Ms 11: 1-9kus Jumal takistab inimkonnal ühtselt tegutsemast, kuna teda häiris nende edukus ja ühtne meel ühe asja tegemises.

³⁹ **Espak**, Peeter. *The God Enki in Sumerian Royal Ideology and Mythology*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2015, lk 224.

Peeter Espak oma doktoritöös annab antud olukorra põhjenduseks eri valitsejate eri keelekasutuse ja seeläbi nende tahtmatuse ülistada Enlilit. Jumal Enki, kes vastutab inimkonna tsivilisatsiooni eest, soovib kõiki rahvaid allutada Uruki (või Sumeri) valitsusele ning ravida eri rahvaid nende endi arvamuse omamise haigusest, mida põhjustab eri keelte olemasolu (seeläbi ühendades ja ühtlustades maailma).

⁴⁰ Read 154-155.

Nende suus oli erinevaid keeli, nii palju, mida ta sinna oli pannud

Inimkonna keeled üheks said

⁴¹ Rida 142.

Ja Sumer, imeliste me'de võimas mägi.

4. Kokkuvõte

Sumer oli üks esimesi kõrgtsivilisatsioone maailma ajaloos. Tagantjärele võib sumerlastele omistada ka seetõttu teatava arrogantsi, mis pani neid eneste kohta arvama märksa rohkem kui nende naaberrahvaste kohta. Sumerlased olid oma kultuurilisest üleolekust teadlikud, võrreldes nii kirjakultuuris kui ka tehnoloogias mahajäänumate rahvastega. Nimelt on suurel hulgal säilinud kiilkirjatahveid, kus ühel või teisel moel väljendatakse patroneerivaid või lausa „rassistlikke“ hoiakuid oma naabrite, teiste rahvaste ja teiste religioonide suhtes. See suhtumine ei pruugi alati olla vägivaldne, sest sõjalisi konflikte leidis aset niigi ning need (kuigi reeglina võõraste rahvastega) olid enamasti siiski ajendatud ressursipuudusest, mitte etnilist laadi vihast. Pigem oli sumerlik etnotsentrism üleolevust näitav ja teistele rahvastele teatud olukordades ebainimlikke jooni (loomalikkuse, jumalatuse ja seega ka kultuurituse) omistav.

Võrdlusena võiks tuua ka Euroopa ja Ameerika tsivilisatsioonide üleolekutunde viimaste sajandite maailmas, rüüsteretked ja koloniaalsõjad Aafrikasse ja mujale maailma, mille eesmärgiks oli saada enda riikide alla rohkem territooriumit, maavarasid, sulaseid ja orje. Just see üleolek, mis tuleneb enese pidamisest tsiviliseerituks ja teise pidamine barbaarseks, kuna teine ei tunne ega seo end esimesele harjumuspäraste normide ja kommetega, on tugevasti kaasa aidanud näiteks orjuse vohamisele euroopalikus maailmas.

Sellest tulenevalt ka religioossne aspekt, mis paratamatult mängib suurt rolli isiku staatuses ühiskonnas.

Kui mitte kõige tähtsam, siis kindlasti üks tähtsamaid aspekte grupikäitumises on määratud keele poolt, sest sellest sõltub suuresti, kuidas isik mõtleb, ning nagu „Enmerkari ja Aratta isanda“ looski välja tuleb, on teisitimõtlemine lausa haigusena käsitletav. See on isegi

teataval määral mõistetav, sest teisiti mõtlemine, eemaldumine ühtsusest, loob konkureeriva ja/või takistava teguri suurema grupi, ühiskonna, tsivilisatsiooni edasi liikumises ja kultuurilises arenemises. Ja sellest tahabki jumal Enki inimkonda hoida, sest ühtsuses peitub Jõud. Mida sarnasemad inimesed (keel, kultuur, religioon, geograafiline päritolu) on koos, seda suurema tõenäosusega on neil ka sarnased soovid ja nägemused õilmitsevast maailmast. Tooksin välja, et tegu on rõhutatult väga tugeva etnotsentrilise üllitise⁴², Sumeri rahvuskesksusega.

Tegu ei ole lihtlabase visuaalse eristuse välja toomisega, nagu seda teevad „Akkadi needmine“ ja „Utu-hegali võit“, kuigi ka seal käsitletakse vaimseid aspekte. Julgeksin lausa väita, et too keeleline ühtlustamine on vaieldamatult kõige selgemini enda üleolekut näitav, rohkem kui miski muu. See ei kõnele sõjakäigust ega selle võitmisest, see ei räägi naaberrahvaste ebainimlikest vormidest. See räägib keelelisest üleolekust, ühest esimesest asjast, mida inimene omandab rinnapiimaga, emakeelest; ja sellest, kuidas sumeri keel on teistest keeltest üle, kuna vaid selles keeles saab palvetada õigete jumalate poole ja vaid selles keeles on sinu mõtted õiged ja sa oled haiguse vaba.

Peamiste järeldustena saabki välja tuua, et mõisted rahvus/rahvas olid teataval määral meile arusaadaval moel käibel juba 4000 aastat tagasi ning meile tuntud rahvusriikide idee esilekerkimises Euroopas ei ole miski uut ega just 19. sajandile omast. Samas peab tunnistama, et rahvust ei defineeritud kui rassi, vaid eelkõige kui keelelist ja kultuurilist kuuluvust. Ühtlasi oli tähtsal kohal sumeri keele maailma olulisema keelena näitamise kõrval ka sumeri jumaluste portreteerimine maailma kõige olulisemate jumalustena. Seega „etnotsentriliselt“ käsitleti ka oma mütoloogia- ja religiooniarusaamu. Samas rahu korral enne vihatud rahvastega võidi neid samu rahvaid kujutada kui sõpru ja liitlasi. Etnotsentrismi olemus muistses Sumeris on mitmetahuline ja ka väga erineva vaatenurga alt lahtiseletatav. Mida aga võib järeldada, on see, et meie kaasaja maailma kontseptsioonidel on iidsed tuhandete aastate vanused eelkäijad, mille uurimisele on tänini väga väikest tähelepanu osutatud.

⁴² St. Käsitletud lõik, read 135-155.

5. Kirjandusloend

1. **Castellino**, G. *Two Šulgi Hymns (B, C)*. Studi semitici 42. Rome 1972.
2. **Cooper**, Jerrold S. *The Curse of Agade*. John Hopkins University Press, Baltimore – London, 1983.
3. **Espak**, Peeter. „Su'en-šamuh'i kiri jumal Enkile: Monoteistlikke algeid sumeri religioonis“. Eesti Akadeemilise Orientaalseksi aastaraamat 2 (2007), lk. 66-75
4. **Espak**, Peeter. „Teadus, rahvus ja müüt“, Postimees 2013/17.02
5. **Espak**, Peeter. „Sumeri vabastaja, kuningas Utu-hegal, jumaliku õigluse taastaja“. Tuna – ajalookultuuri ajakiri 2/2013.
6. **Espak**, Peeter. *The God Enki in Sumerian Royal Ideology and Mythology*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2015.
7. **Frayne**, Douglas. *Sargonic and Gutian Periods (2334-2113 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods*. Vol. 2. University of Toronto Press, 1993.
8. **Mieroop**, Marc Van De. *A History of Ancient Near East ca. 3000-323 BC. Second Edition*. Blackwell Publishing, 2004.
9. **Mittermayer**, Catherine. *Enmerkara und der Herr von Arata. Ein ungleicher Wettstreit*. Orbis Biblicus et Orientalis 239. Academic Press Fribourg – Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 2009.
10. *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature*, The ETCSL project, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, 2003. www.etcsl.orient.ox.ac.uk 09. V 2016.

6. Summary

My Bachelor's thesis is written on the topic „Ethnocentrism in Sumerian Religion and Society“. I chose this research topic because of my long connection with the languages and religion of the Ancient Near East. Throughout my studies at the University of Tartu, Faculty of Theology I have studied Sumerian, Babylonian and Ugaritic languages and therefore I am able to analyse the used texts in original languages without the need of secondary translations. One of the main aims of this work is the quest for finding traces of “racism” and ethnocentrism in the cradle of human civilization, and if found, to understand what were the motives for such feelings or practices in the ancient society. In my work I found that, although we cannot speak directly about racism in the Sumerian society and religion we can still see several traces of ethnocentric ideas and concepts when analyzing the available written sources. The hostile tribal nation the Gutians were almost always pictured as half-human and half-animal in many Sumerian historico-mythological texts such as the victory text of Utu-hegal or the mythological “The Curse of Agade”. One of the most important factors that defined the Sumerians as superior to the others was the Sumerian language or the ability to understand and speak Sumerian. This is especially visible in the epic “Enmerkar and the Lord of Aratta” where it is described how the languages of contesting rulers and nations were turned into one language in order that all the nations could give praise to the head of the Sumerian pantheon Enlil. As we can see, the modern understandings about ethnocentrism or even racism have their ancient predecessors already in the earliest human civilisations known to us.

7. Lisa

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Pärt Presmann, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Etnotsentrism Sumeri religioonis ja ühiskonnas”, mille juhendaja on Peeter Espak.

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni; 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 09. V 2016.

